

הקדמה לחלק הראשון של מסכת נדרים

לפי הצד השני, אם לא יאמר האדם שהוא אוסר זאת כהקדש, יועיל דיבורו מדין "יד הנדר".

לפי שלימדה תורה בפרשת נדרים, שגם דיבור חלקי בנדר, אם רק משתמע ממנו נדר, הרי הוא חל כאילו הושלם דיבורו, וכאילו אמר שאוסר זאת כקרבן או כהקדש.

לדיבור חלקי שכזה קראו חכמים "יד הנדר", כמשל לאדם האוחז ביד הכלי ובכך הוא כאילו מחזיק בכלי כולו.

הגדרת הנדר כ"קרבן", נקראת "התפשה".

אך אין משמעות ההתפשה העברת קדושה כל שהיא באמצעות "התפשת" החפץ בקרבן, אלא זו היא הגדרה של האיסור, שבדימוי לקרבן מבהיר הנודר שהחפץ הוא שצריך להשאר באיסור, כמו שאיסור הקרבן הוא מחמת קדושת החפץ, ומבלעדי הגדרה זו, אין כל משמעות של נדר [לפי הסוברים כך]. לפי שאמירת "דבר זה אסור עלי" אינה מגדירה אותו כאיסור חפצא, וממילא אין כאן כלל לשון נדר.

ב. נדר הוא איסור חפצא, ואילו שבועה היא איסור גברא.

כל הנדרים, מלבד נדרי מצוה, יכולים לחול רק על החפץ ולאסור אותו, אך אינם יכולים לחול על האדם, לאסור את גופו מלעשות מעשה מסויים, או לחייבו לעשות מעשה מסויים.

במסכת נדרים מתבארים דיני הנדר, מושגיו, חלותו והתרתו.

בהקדמה להלן, יבוארו, בסייעתא דשמיא, כמה מושגי יסוד בנדרים, ויוצגו כמה נושאים מרכזיים, הנידונים בסוגיות הגמרא, ובדברי רבותינו הראשונים והאחרונים.

בין השאר יבואר –

מהו עיקר הנדר, ומהו "יד הנדר"?

מדוע מוגדרים הנדרים כאיסור "חפצא", בעוד שאר האיסורים מוגדרים כאיסור "גברא"?

כיצד יש דין "מעילה" בנדרים, על אף שאין החפץ הנאסר שייך להקדש?

מה בין נדר לשבועה, אחרי ששניהם נלמדים מאותו הלאו, "לא יחל דברו"?

א. כיצד הוא עיקר הנדר?

בתחילת המסכת וכן במסכת שבועות, דנו רבותנו הראשונים בשאלה היסודית:

האם עיקר הנדר הוא כאשר אומר האדם "דבר זה אסור עלי", ומשעה שאמר זאת הוא אסור בו מן התורה, שנאמר "לא יחל דברו".

או שהדיבור "דבר זה אסור עלי" אין לו משמעות כשלעצמו, אלא אם כן יגדירנו שהוא אסור עליו כקרבן, או כשאר חפצי הקדש, שנאסרים בדיבור פיו, בשעה שמקדישים אותם בעליהם.

רק בנדרי מצוה התחדש שיכול האדם לנדור
בנדר לעשות מעשה.

לעומת זאת, השבועה אינה חלה על החפץ,
אלא היא מחייבת את האדם לעשות או
להמנע מלעשות.

ואם כי השבועה והנדר נלמדים מאותו פסוק
"לא יחל דברו", חיובם השונה נגזר מעצם
מהותם. כי מהות הנדר היא הטלת איסור,
בעוד שמהות השבועה היא התחייבות
האדם.

איסור החפצא של הנדר שונה מכל שאר
האיסורים בתורה [למעט הקדש], לפי
שאפילו מאכלות אסורות אין איסורם איסור
חפצא [לפי הרבה ראשונים], כי לא התכוונה
תורה באסרה מאכלות אסורות שהחפץ
ישאר באיסורו, אלא דאגה התורה שהאדם
לא יפגע מאכילת מאכל האסור לו. ואילו
בנדר אסרה התורה את החפץ, כדי שלא
יפגע האיסור הרובץ על החפץ, ולא יתחלל
הדיבור שהחפץ הזה אסור [לפי הסברו של
הגר"ש שקופ].

ג. מהו פשר דין ה"מעילה" בנדרי?

נפסק להלכה ש"יש מעילה בקונמות"
[הקונם הוא כינוי לנדר, ש"מתפיסו" בקרבן].

והיינו, אף על פי שאין החפץ שנאסר בנדר

שייך להקדש, חידשה תורה שיכול האדם
להחיל על חפץ חולין דין שינהגו בו
כהקדש, וימעלו בו, למרות שאינו הקדש!

נמצאנו למדים לפי חידוש זה, שלא רק
שאיפשרה התורה לאדם לאסור את עצמו
בדבר המותר, אלא איפשרה לו התורה
לדמות את איסור החפץ לאיסור תורה,
ולחיל עליו דיני הקדש למרות שאינו
הקדש.

ד. התפשה בדבר הנדור, ולא בדבר האסור.

כאשר רוצה האדם "להתפיש" את נדרו
בדבר האסור מן התורה, חייב הוא
להתפישו בדבר הנדור, כמו קרבן או הקדש,
ואינו יכול להתפישו בדבר האסור, שאינו
יכול לומר "דבר זה אסור עלי כחזיר".

אך יש נידון בגמרא ובדברי רבותינו במי
שמתפיס את נדרו ומדמהו לקדושת בכור,
האם מועילה התפשה שכזו, שהרי בכור
הוא קדוש מחמת לידתו ולא מחמת הקדש
בעליו, אך יחד עם זאת, יש מצוה על בעליו
להקדישו.

המשנה למלך דן בשאלה האם רק אם
מתפיס את הנדר בקרבן יש דין מעילה, או
גם בלא התפשה יש דין מעילה [פרק ד
מהלכות מעילה].

מסכת נדרים

פרק כל כנויי

מתניתין:

משנתנו מבארת שני חידושים בענין הלשונות שבהן אוסר האדם את עצמו.

האחד, לשון הנאמרת באופן של "כינוי", שאינו אומר את הנדר או השבועה בלשון הרגילה, אלא משתמש בכינוי אחר [שהוא שיבוש לשוני, או שהוא לשון מיוחדת שתקנו חכמים לנודרים].

והשני, לשון הנאמרת באופן של "יד", שאומר רק דיבור חלקי מהנדר או מהשבועה.

א. כינויי נדרים:

כל כינויי נדרים — דינם כנדרים.

מי שנודר ואינו אומר לשון מפורשת של איסור נדר אלא משתמש בכינוי שהוא "כינוי", חל נדרו, וכפי שיבואר:

האומר בנדרו "דבר זה אסור עלי כקרבן", הרי זה נדר מפורש.

אך אם יאמר "דבר זה אסור עלי כקונם", או אם יאמר "קונם עלי דבר זה" — הרי הוא מתבטא בכינוי, לפי ש"קונם" הוא כינוי לקרבן.⁽¹⁾

הקדמה

בארבעה ענינים יכול האדם לאסור על עצמו בדיבור פיו — בנדר, בשבועה, בחרם, ובנזירות.

זאת, מלבד המקרים בהם מטיל האדם חלות של קדושה על דבר, כמו הקדש או הפרשת תרומה, שבהם מחיל דיבורו את הקדושה על החפץ, ומשעה שחלה הקדושה חייב הוא לנהוג בדבר לפי מה שמחייבת התורה.

הנדר מתחלק לשני סוגים עיקריים:

האחד, נדר שבו אוסר אדם חפץ מסויים על עצמו או על חברו.

והשני, נדר שבו מחייב האדם את עצמו לעשות דבר מצוה.

אך אין האדם יכול לחייב את עצמו בנדר לעשות פעולה שאינה מצוה, היות ומהותו של נדר היא הטלת איסור על חפץ, ולא התחייבות לעשייה. מלבד נדר לדבר מצוה, שנלמד מפסוקים אחרים, שיכול האדם לחייב את עצמו לעשות דבר מצוה, כמו מי שמחייב עצמו ליתן צדקה או להביא קרבן, או שמחייב עצמו ללמוד בהשכמת הבוקר.

[שקדושתו היא מחמת שהקדיש אדם אותו]. הסוכרים שעיקר הנדר הוא בהתפסתו בדבר הנדור, הרי אם לא יתפס אותו בדבר הנדור, אפשר להשלים את נדרו מדין "יד", ולהחשיב

1. רבותינו הראשונים דנו כאן ובמסכת שבועות האם יסוד הנדר הוא באמירה גרידא, שאומר הנודר "דבר זה אסור עלי", או שצריך הנודר "להתפס" את נדרו בדבר הנדור, כמו בקרבן

וכל כינויי הרמים — דינם כחרמים.

כגון אדם האומר "דבר זה הוא חרף", הרי הוא כינוי לחרם, וחל החרם. (2)

וכל כינויי שבועות — כשבועות. (3)

כגון אדם האומר "שבותה שאעשה דבר פלוני", הרי זה כינוי לשבועה, וחלה שבועתו.

וכל כינויי נזירות — כנזירות.

כגון האומר "הריני נזיק", שהוא כינוי לנזיר, חל עליו דין נזיר.

ונחלקו רבי יוחנן וריש לקיש בגמרא, האם הכינויים הם לשונות של נכרים, והם שיבוש של לשון הקודש, או שהם לשונות שתיקנו חכמים לאדם הנודר, כיון שהיו רגילים לומר "לה' קרבן", וחששו חכמים שמא יחזרו בהם אחרי שיגידו את שם ה', ולא יקדישו את הבהמה לקרבן, ונמצא שמוציאים שם שמים לבטלה. ולכן תקנו חכמים לנודרים לומר "קונם" במקום "קרבן", ואז לא יהיו רגילים לצרף לביטוי הזה את שם ה'.

את דיבורו כאילו אכן אמר "כקרבן".

ההתפסה האמורה כאן, היא הדימוי שצריך הנודר לדמות את איסור נדרו, לאיסור הנעשה במאמר פיו של אדם. ועיין בהקדמה מדוע צריך לדעתם להגיע להתפסה.

ורבותינו האחרונים דנו באם אמר הנודר לשון נדר מלא, "דבר זה אסור עלי" אלא שהוסיף והתפיסו בדבר האסור [בחזיר] ולא בדבר הנדור, האם גרעה התפסתו בדבר האסור את דיבורו.

2. לדעת רוב הראשונים מדובר כאן במי שמחרים את נכסיו, שאם הוא מחרים חרם לכהנים שייך הדבר לכהנים, והוא צריך ליחננו להם [ויש בו קדושה עד שנותנו לכהנים, אך משנתן להם את החרם פקעה הקדושה, והרי הוא חולין גמור]. ואם מחרים את הדבר לגבוה, הרי הוא שייך להקדש, והוא קדוש ככל הקדש.

אך הרי"ן טוען שמדובר כאן במי שמתפיס את נדרו בחרם ולא במי שמחרים. וצריך ביאור לשיטתו, מדוע ההתפסה בכינויי החרם נשנית לחוד, כדבר בפני עצמו.

3. הרי"ן מוכיח מכאן ששבועה אינה צריכה הזכרה של שם ה', שהרי אם היה צריך להזכיר את שם ה' בשבועה, לא היה צורך להזכיר "שבועה", כי הזכרת שם ה' גרידא היא לשון שבועה כשלעצמו, וממילא אין צורך לומר שכינויי שבועה כשבועה. ובהכרח ששבועה אינה צריכה הזכרת שם ה', אלא מספיק לומר "שבועה", ולכן חידשה המשנה שגם כינויי שבועה הרי הם כשבועה.

והקשה הרי"ן שמצינו בשבועת העדות, שמשביע אדם את חברו שיבוא להעיד עבורו, שצריכים להזכיר בה שם ה'.

והביא הרי"ן את תירוצו של רבינו תם, ששם מדובר בענין שהוא משביע את חברו, והמשביע את חברו צריך להזכיר את שם ה'. ותמה הרי"ן עליו "פה קדוש - איך אמר דבר זה!?", עיין בדבריו.

אך ביארו האחרונים, שיסוד דבריו של רבינו תם הוא, שענין שבועת העדות [הנלמד מההשבעה שמשביע הכהן את האשה הסוטה], שונה הוא לחלוטין מהשבעה רגילה שמשביע אדם את חברו, והוא עונה אמן על שבועתו. לפי שהשבעה זו חלה גם ללא עניית אמן על

ב. ידות נדרים

מי שאומר דיבור חלקי⁽⁴⁾ של נדר שיש במשמעותו איסור [ודיבור שכזה קרוי "יד" של נדר, בדומה ליד הכלי, שכל האוחז ביד הכלי הרי הוא כמי שאוחז בכלי עצמו], חל נדרו, היות ו"ידות הנדרים" הרי הם כנדרים עצמם. וכגון:

האומר לחברו "מודרני ממך", שאינו אומר דיבור שלם "הריני אוסר על עצמי לאכול ממאכליך" או "הריני מודר ממך כקרבן", אלא רק דיבור חלקי, "מודרני ממך", שיש במשמעותו "אסור אני לאכול ממאכליך". אך אין זה דיבור שלם של נדר.⁽⁵⁾

או האומר לחברו "מופרשני ממך", שלא אמר דיבור שלם של איסור "אסור עלי לאכול ממאכליך".

או האומר לחברו "מרוחקני ממך".

בכל שלשת הדיבורים הללו, אם הוסיף ואמר: "שאני אוכל לך" [דהיינו, כגון שאמר "מודרני ממך שאני אוכל לך"],

או הוסיף ואמר "שאני טועם לך" —

אסור לו לאכול או לטעום ממנו מחמת נדר, כאילו אמר לו במפורש שאסור לו לאכול ממנו.⁽⁶⁾

ואינה מחייבת מדין "לא תשבעו בשמי לשקר".

4. בחידושי הגרי"ז [נזיר ג א] מבאר שלדעת הרמב"ם גם אם אומר דיבור שלם, אלא שאין הדיבור הזה מורה מפורשות על נדר, הרי זה יד, וכגון האומר "הריני מסלסל [בשערין]", הרי זה יד לנזירות, אם כי אין זה דיבור חלקי אלא דיבור שלם. וצ"ע שהתוס' חולקים על הרמב"ם וסוברים שאין זה "יד" אלא דיבור של נזירות עצמו.

5. הר"ן והרבה ראשונים כאן, מבארים שהגדר של "יד" הוא, שנחשב דיבורו החלקי כאילו גמר והוציא אותו בשפתיו במלואו.

אך רבותינו האחרונים דנו בשאלה האם אפשר לומר שחידוש התורה בידות הוא בכך שהיד כשלעצמה נחשבת כדיבור, ואין צורך להחשיבה כאילו הוא גמר את דבריו.

6. הר"ן מביא שני פירושים מדוע נחשב לשון זה "יד".

האחד, לפי שלא גמר דיבורו לומר "כקרבן".

ידי השומע, אלא גדרה הוא, שחידשה תורה [שנאמר "נפש כי תשמע קול אלה"] שיכול אדם להטיל על חברו את חומר השבועה [ובלשון התורה "אלה"], שיבוא להעיד עבורו. ואם חברו כופר בכך [או אפילו שותק, ונמנע מלהעיד, עיין ברש"י וברמב"ם בתחילת פרק שבועת העדות] לאחר שמטיל עליו התובע את חומר השבועה, הרי הוא חייב להביא קרבן שבועת העדות, למרות שלא נשבע כלל וכלל! ולהשבעה שכזאת הצריך רבינו תם לומר את שם ה'. ודין זה חידשה התורה רק בשבועת העדות ובשבועת הפקדון, ואף בהשבועת סוטה.

אך מלבד ההשבעה של הסוטה, צריכה הסוטה להשבע בעצמה על ידי עניית אמן.

ועיין במכתבי הגרי"ז בסוף ספרו על הרמב"ם, ובדברי הנצי"ב על התורה [העמק דבר] בביאור החילוק בין ההשבעה שהשביע אברהם את עבדו אליעזר ובין ההשבעה שהשביע יעקב את בנו יוסף!

ועיין עוד בחידושי רבי שמואל שדן בהרחבה בדברי הראשונים והאחרונים הסוברים ששבועה בלי שם מחייבת רק מדין "בל יחל",

הענינים שבהם הכינוי הוא כלשון עצמו. אך נזיר הוא נדר בפני עצמו, ולכן לא שנה התנא במסכת נזיר לכולהו.

אך מקשה הגמרא, כיון שאמרת ששנה התנא את כינויי השבועות יחד עם כינויי הנדרים היות והם כתובים יחד בפסוק, אם כן, תיקשי:

וליתני "כינויי שבועות כשבועות", בתר, מיד אחר כל "כינויי נדרים כנדרים", ומדוע הפסיק התנא ביניהם, ושנה אחר כינויי הנדרים את כינויי החרמים!?

ומשנינן: **אידי כיון דתנא נדרים, דמיתסר חפצא עליה, שמהות הנדר היא החלת איסור נדר על החפץ, ומכח איסור החפצא אסור לו לאדם לעבור על נדרו, תנא נמי חרמים, דמיתסר חפצא עליה, שהמחרים דבר מחיל עליו איסור חפצא של חרם, ומכח איסור החפצא של "חרם", שחל על החפץ, אסור לו לאדם לעבור על איסור החרם.**

והיינו, שהסמיך התנא את שני איסורי החפצא זה לזה —

לאפוקי, להוציא מהגדר הזה שבועה, שלא החפץ נאסר בשבועה, אלא האדם הוא זה דקאסר נפשיה מן חפצא.⁽¹⁾

והיינו, כאשר נשבע האדם שלא לאכול חפץ, אין הוא אוסר את החפץ עליו, אלא הוא אוסר את עצמו שלא לאכול את החפץ, ואיסור זה נחשב ל"איסור גברא", כנגד איסור נדר הנחשב ל"איסור חפצא".

אבל אם אמר "מודרני ממך" גרידא, אין זה אפילו "יד" של נדר, ואינו אסור להנות ממנו.

האומר לחברו "מנודה אני לך" — רבי עקיבא היה חוכך [מסתפק בדבר, ונוטה] בזה להחמיר, לאסור כנדר, כי גם דיבור שכזה הוא אופן של יד, שהרי המנודה אסור לו לאכול או אפילו להיות יחד עם חברו שאינו מנודה.

ב-ב גמרא:

שנינו במשנה: **כל כינויי נדרים, כנדרים, וחרמים כחרמים, ושבועות כשבועות ונזירות כנזירות.**

והוינן בה: **מאי שנא, מדוע שונה הדבר, שלגבי נזיר, בתחילת מסכת נזיר, שגם בה שנינו "כל כינויי נזירות כנזירות", דלא קתני להו לכולהו. לא שנה שם התנא בנוסף לכינויי הנזירות, גם את כינויי נדרים כנדרים וחרמים כחרמים ושבועות כשבועות.**

ומאי שנא כאן, גבי נדרים, דקתני לכולהו?

ומשנינן: **משום דנדר ושבועה כתיבי גבי הדדי, כתובים הם ביחד בפרשת מטות "כי ידור נדר או השבע שבועה", לכן תני כאן תרתין, שנה התנא את שניהם יחד, גם את כינויי נדרים כנדרים וגם את כינויי שבועות כשבועות.**

וכיון דתני תרתין, והיות וכבר שנה התנא שני ענינים שבהם הכינוי הוא כלשון עצמו, תני, שנה כבר התנא לכולהו, לכל ארבעת

1. הריטב"א בתחילת פרק שני, מבאר שכל איסורי תורה הם איסורי גברא, כי גם במאכלות

והשני, לפי שלא אמר במפורש שאוסר עצמו באכילה.